

16. YÜZYILDA MARAŞ KAZÂSİ VAKIFLARI*

İbrahim Solak**

Özet

Sosyal ve kültürel hayatın gelişmesinde vakıf sisteminin önemli bir yeri vardır. Bu sistem sayesinde şehirlerde cami, mescit, medrese, hamam, zaviye, imâret, bedesten vb. kültürel eserlerin yapımı artmış bu da sosyal hayatın gelişmesini, ticaretin canlanmasını sağlamıştır. İncelenen dönemde Maraş Kazâsı'nda 7 cami, 3 mescit, 5 medrese, 4 buk'a, 15 zaviye ve 1 imâret bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Vakıf, Medrese, Cami, Mescit, Zaviye, İmâret, Bedesten

MARAŞ DISTRIC'S WAKFS IN 16th CENTURY

Abstract

The wakf system plays an important role both in social and life. Thanks to this system the construction of culturel monuments in cities like mosque, mesjid, hamam, zaviye, imâret, bedesten etc. increased and it provided the development of social life and also contributed to commerce. In the 16th century, there were 7 mosques, 3 mesjids, 5 medresses, 4 buk'a, 15 zaviyes and an imaret in the Maraş district.

Keywords: Maraş, Wakfs, Medresse, Mosque, Mesjid, Zaviye, İmâret, Bedesten.

* XVI. Asırda Maraş Kazâsı adlı doktora tezinin III. Bölümünden özettir. Bu çalışma S.Ü. Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğünün 99/148 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

** Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Şehirlerin kurulması ve gelişmesinde, baskı ve saldırılara karşı korunmasında vakıf sisteminin önemli rol oynadığı bilinmektedir¹. Vakıf, Türk-İslam memleketlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında VIII. asrın ortalarından XIX. asrın ortalarına kadar önemini koruyan dînî, hukukî ve sosyal bir müessesedir². Vakıf sisteminin işletilip geliştirilmesiyle birlikte şehirlerde cami mescid, medrese, hamam, zâviye, imâret, bedesten vb. kültürel eserlerin yapımı artmış bu da sosyal hayatın gelişmesine, ticaretin canlanmasına vesile olmuştur.

İslam inancına göre, zengin müslümanın Allah'a yakın olmasının yolu zâhirettiği servetinin bir kısmını ihtiyaç sahipleri için harcaması ile mümkündür. Bu vesileyle toplumda huzuru sağlamak ve insanları mutlu bir şekilde yaşatmak, sevap defterinin kapatmamak isteyen zengin kişiler camiler, mescidler, medreseler, köprüler, yollar, çeşmeler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar vb. eserler yaptırmışlardır³. Osmanlı Devleti bu sistemi desteklemiş hatta hazineye ait gelirlerin bir kısmını doğrudan bu tür eserlerin ihtiyacına ayırmıştır. Çünkü yapılan bu eserler sayesinde devletin asli görevleri arasında bulunan bir takım âmme hizmetleri yerine getirilmiş olmaktadır⁴.

Vakıf, bir kişinin kendisine ait olan menkul ve gayri menkul mallarının tamamını veya bir kısmını Allah rızasını kazanmak için⁵ toplumun yararına bağışlamasıdır. Kişinin malını vakfedebilmesi için; akıl, baliğ ve hür olması, vakfettiği şeyin kendi malı olması, vakfın ebedî olması, vakfedilen şeyin vakıf sırasında mevcut olması⁶ gibi bir takım şartları bulunmaktadır. Vâkıf bu şartları yerine getirdiği takdirde malını istediği yere vakfedebilme hürriyetine sahiptir.

Maraş Kazâsı'nda bulunan vakıf eserler ve bunlara ait gelirlerle ilgili bilgiler tahrir defterlerinden öğrenilmektedir. Tahrir defterlerinde yer alan bilgilere

¹ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 1971, s.37; Hasan Basri Karadeniz, *Sultanîye (Karapınar)'nin Kuruluşu İlk Sakinleri ve Vakıfları(1560-1585)* Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, K.Maraş 1998, s.1 vd.; Yusuf Küçükdağ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s.1 vd.

² Vakıfların mahiyeti ve kökeni hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, S.II, Ankara 1942, s.1-32; Yediyıldız "Vakıf", *LA (MEB)*, Ankara 1993, C.13, s.153-172; Aynı yazar, "Türk Kültür Sistemi İçerisinde Vakfın Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S.XX, Ankara 1998, s.403-408; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s.1 vd.

³ B. Yediyıldız, "Vakfın Yeri", s.406; Aynı yazar, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları*, S.III, İstanbul 1982, s.143-164.

⁴ Ömer Lütfi Barkan- Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953(1546) Tarihli*, İstanbul 1970, s. XVII; Nejat Göyünç, "Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı (16. Yüzyıl İçinde)", *Osmanlı Araştırmaları*, S.XI, İstanbul 1991, s.123-128.

⁵ Alaüddeve Bey'e ait vakfiyede bu husus şöyle belirtilmektedir: *Kadir olan Allahımın rahmetine muhtaç bulunan Sultan Alaüddeve ibni Süleyman Nasireddin Zulkadir şöyle ifade-i meram ederek der ki; ben Allahın inayetiyle en temiz ve helal mallarımla medreseler ve zâviyeler bina etmek arzuyu eyledim bunları Allahın rızasını dileyerek ahirette hayırlı bir azık olsun diye bütün tasarrufatın nafiz olduğu bir sırada sağlığımda vakf ve fisebilillah habs ve sadaka kaldım.* Vakıflar Arşivi; D. 1966, s.151.

⁶ Bir vakfın sahih ve muteber olabilmesi için gerekli şartlar hakkında daha geniş bilgi için bakınız. *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, (Hazırlayan: Mithat Sertoğlu), İstanbul 1992, s.54 vd.; A. Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s.109-150.

göre XVI. yüzyıl içerisinde Maraş'ta cami, mescid, medrese, buk'a, zâviye ve imâret gibi kültür eserlerinin bulunduğu, şehirde bulunan vakıf eserlerinin vâkıfının genelde Dulkadirli beylerinden Alaüddevle Bey ile eşi Şems Hatun⁷, Şehsuvar oğlu Ali Bey⁸ ve Süleyman b. Nasreddin Mehmed Bey⁹ olduğu görülmür.

A- Câmiler Ve Mescidler

Toplayan, bir araya getiren anlamındaki cami kelimesi, önceleri sadece Cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılmıştır. İslam'ın ilk yıllarında ibadet yapılan mekan olmanın haricinde devlet yönetimi, kamu yönetimi, adalet ve askeri konularla ilgili meseleler camilerde görüşülüp halledilmiştir¹⁰. Camiler ibadet yeri olma özelliği dışında buldukları mahallelerdeki mahalleye ait işlerin görüşülüp karara bağlandığı yerdir¹¹. Bu vesileyle sosyal hayatta insanların birbirleri hakkında bilgi edinme, birlik, beraberlik ve dayanışma bilincini artırma gibi fonksiyonları bakımından cami ve mescidler'in daha sonraki müslümanlar'ın hayatında da önemli yerinin olduğu bilinmektedir.

1- Ulucami

Bugüne kadar gerek Dulkadirli gerekse Osmanlılar dönemine ait Maraş'ta bulunan kültür eserleri ile ilgili yapılan çalışmalarda *câmi-i kebir*¹² veya *Ulucami* olarak bilinen yapının kim tarafından yaptırıldığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Araştırmacılardan bir kısmı caminin Dulkadirli beylerinden Süleyman b. Nasreddin Mehmed Bey¹³, bir kısmı da Alaüddevle b. Süleyman Bey¹⁴ tarafından yaptırıldığı kanaatine varmışlardır. Gerek tahrir defterlerinde¹⁵, gerekse Alaüddevle Bey vakfiyesinde¹⁶ yer alan bilgiler doğrultusunda Ulucami'nin Süleyman b. Nasreddin Mehmed Bey tarafından yaptırıldığı, Alaüddevle Beyin ise camiyi tamir ettirdiği görülmektedir.

⁷ Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, Ankara 1988, C.1, s.37-40.

⁸ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.243.

⁹ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.166 ve muhtelif sayfalar.

¹⁰ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA VII*, İstanbul 1993, s.46-53.

¹¹ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1996, s.245.

¹² R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.43.

¹³ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.119; Nazif Velikâhyaoglu, "906/1501 Tarihli Süleyman Bey Oğlu Alâüddevle Vakfiyesi", *Sütçü İmam Dergisi*, S.6, Ankara 1993, s.29.

¹⁴ Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM*, İstanbul 1331, s.94; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1339, s.54; M. Zafer Bayburtluoglu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", *Vakıflar Dergisi*, S.X, Ankara 1973, s.237; Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s.37; Rahmi Tekin, *Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Şanlıurfa 1996, s.62; Ayhan Doğan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1999, s.211-212.

¹⁵ TD 402, s.828, 1028; TD 998, s.465-466; R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.37 ve muhtelif sayfalar.

¹⁶ VA. D. 1966, s.151, "Adı geçen bu camide Allah'ın inayetiyle en temiz ve belal malımdan sarf ederek babam Süleyman bin Zülkadir rubu için tecdid ederek tamir yaptım".

Evliya Çelebinin Ada camii¹⁷ olarak belirttiği Ulucami'nin kiliseden çevrilme olduğunu söyleyenler var ise de¹⁸, bu durumun gerçekte alakasının olmadığını araştırmacılar ortaya çıkarmışlardır¹⁹.

Tarihte geçirdiği birçok onarımlarla bugünkü şeklini alan cami, dikdörtgen planlı, ahşap çatılı ve çok ayaklı mimarî özelliklere sahiptir²⁰. Tarihi cami bugün dahi şehrin en büyük camisi olma özelliğini korumaktadır.

Cami vakfına 1526-1527 tarihli tahrir defterlerinde 14071 akçe vakfedildiği görülmektedir. Vakıf gelirleri kazâ dahilinde bulunan köy, mezraa, dükkan ve hamam gelirlerinden oluşmaktadır²¹. 1563 tarihli tahrir defterinde ise caminin vakıf gelirleri 22204 akçeye yükselmiştir. Bu tarihteki vakıf gelirleri de köy, mezraa, asiyab, dükkan, çiftlik, arsa ve bağ gelirlerinden oluşmaktadır (Tablo I).

2- Hatuniye (Şems Hatun) Camii

Bugün Kurtuluş mahallesinde bulunan cami Alaüddevle Beyin eşi Şems Hatun tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebinin de²² Maraş'ı ziyareti sırasında gördüğü caminin yapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Tarihi caminin mimari özelliği büyük oranda değişmiş olup²³, şimdiki haliyle içten düz ahşap tavanlı, dışarıdan meyilli kiremit çatı ile örtülüdür. Caminin aslından kaldığı tahmin edilen temel üzerine duvarlar kesme taştan basit bir plan düzeni gösterir²⁴. Şems Hatun cami içerisinde bulunan türbede medfûndur²⁵.

1563 yılı tahrir defterinde Şems Hatun cami ve medresesi vakfına kazâ dahilindeki gelirlerden 11970 akçe gelir vakfedilmiştir²⁶. Bu miktarın ne kadarının cami, ne kadarının medrese için ayrıldığı hususunda açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır. Vakfın gelirleri hamam, dükkan, arz ve bahçe gelirlerinden oluşmaktadır (Tablo I). 1526 yılı tahrir defteri vakıf gelirleri arasında Şems Hatun cami gelirleri ile ilgili kayıt bulunmamaktadır.

Hatuniye camisi bugün ibadete açık olmakla birlikte ehliyetless ellerin tamirâtı sonucu birçok tarihi eser gibi aslı özelliklerini büyük oranda kaybetmiştir.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname IX-X*, (Hazırlayan: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş), İstanbul 1996, s.46.

¹⁸ B. Atalay, *Maraş*, s.54; Z. Bayburtluoğlu, "Dulkadiroğlu Yapısı", s.237.

¹⁹ H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s. 38; Tuncer Baykara, "Ulucami", *Bellekten LX/227*, Ankara 1996, s.47 vd.

²⁰ Caminin mimari özellikleri ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s.38-41.

²¹ BA TD 998, s.465-466.

²² Evliya Çelebi, *Seyahatname IX-X*, s.46.

²³ Z. Bayburtluoğlu, "Dulkadiroğlu Yapısı", s.241; H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s. 32.

²⁴ H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s. 32-33.

²⁵ Arifi, "Dulkadir Oğulları", s.95.

²⁶ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.38.

3- Şâdi Bey Camii

Bugün eski hal civarında olan ve yörede Andırın garajı olarak bilinen mevkide bulunan cami tarihi özelliğini büyük oranda kaybetmiştir. Camiinin Alaüddevle bey döneminde yaşayan ve onun komutanlarından Şâdi Bey²⁷ tarafından yaptırılması ihtimali kuvvetlidir.

1563 tahririnde Şâdi Bey cami ve buk'asına kaza gelirlerinden 6247 akçenin tahsis edildiği görülmektedir. Vakfın gelir kalemlerini asiyab, dükkan, köy, arsa ve bahçe gelirleri oluşturmaktadır (Tablo I).

4- Ali v. Hazinedar Camii

Tahrir defterlerinde mescid olarak kayıtlı olan ve adına hiçbir gelir kaydı bulunmayan camiyi Alaüddevle Bey'in hazinedarının yaptırdığı tahmin edilmektedir. Bugün şehrin güneydoğusunda Duraklı mahallesinde bulunan cami şehrin en eski tarihi eserlerinden biri olma özelliğini korumakla birlikte eski mimari özelliğinin sonradan yapılan tamiratlar neticesi değiştiği görülmektedir²⁸.

5- Murad Bey Camii

Göynük Nâhiyesi'ne bağlı ve aynı isimle zikredilen köyde bulunan cami Dulkadirli beylerinden Rüstem Beyin oğlu Murad Bey tarafından yaptırılmıştır. Camiye 1563 yılında gelir olarak hasılı 612 akçe olan bir arazi ve bir bağ vakfedilmiştir²⁹ (Tablo I).

6- Mihriban Camii

1563 yılında Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Küredi Kuyusu köyünün yanında bulunan Mihriban mezraasında cami bulunmaktadır. Burada ki cami ve zâviye'ye mezraanın hububat gelirinin tamamı olan 1000 akçe vakfedilmiştir (Tablo I). 1526 tarihli mufassal defterde cami ve zâviye ile ilgili bilgi bulunmaz iken, 1501 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesinde Mihriban'ın köy olduğu görülmektedir³⁰.

7- Harabe-i Haruniye Köyü Camii

Haruniye Nâhiyesi'ne bağlı Harabe-i Haruniye köyünde içinde Cuma namazının kılındığı bir mescid bulunmaktadır³¹. Mescidi kimin ne zaman yaptırdığı belli değildir. Mescide 1526 yılında nâhiyede bulunan Örtlak mezraasının 896 akçelik geliri vakfedilmiştir³² (Tablo I).

²⁷ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.88; R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.78.

²⁸ H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s.35-36; *Maraş İl Yıllığı 1973*, s.155-156.

²⁹ R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş I*, s.243.

³⁰ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.121, dn.13.

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri =(BA TD) 402, s.940.

³² BA TD 402, s.948.

8- Gümüşin- Kerler Mescidi

1526 yılı tahrir defterinde kaydı bulunan ve Şehriyar v. Gündüz tarafından yaptırılan mescidin yapılış tarihi belli değildir. Mescide vakıf olarak yaptıran kişi tarafından Gümüşin köyü hasılının rub'u olan 195 akçe vakfedilmiştir³³ (Tablo I).

9- Alaüddevle Bey Mescidi

Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan mescidin 1526 yılında kaydı görülmez iken, 1563'te ise hasılı 750 akçe olan bazı dükkanların gelirinin Kadı medresesi ile ortak olmak üzere mescide vakfedildiği görülmektedir³⁴ (Tablo I). Alaüddevle Bey mescidin yapılış amacını 916/1510 tarihli vakfiyesinde: "*Medresede tahsil gören talebenin ve mahalle ahalisinin beş vakit namazlarını kılmaları*"³⁵ şeklinde açıklamaktadır.

10- Ali Ağa b. Abdullah Mescidi- Boğazkesen Camii

1563 yılı tahririnde yer alan ve Alaüddevle Bey'in utekası³⁶, Ali Ağa bin Abdullah tarafından yaptırılan mescidin geliri de Ali Ağa tarafından vakfedilmiştir³⁷. Maraş şehri mahallelerinden birisinde olma ihtimali kuvvetli olan mescide 500 akçelik bağ geliri yine aynı adla kaydedilen buk'a ile ortak şekilde vakfedilmiştir (Tablo I). Ali Ağa mescidinin bugün şehirde Boğazkesen camisi olarak bilinen Evliya Çelebi'nin de Maraş'ı ziyareti sırasında görüp zikrettiği³⁸, Dulkadiriler döneminden kalma, hatta Alaüddevle Bey'in ekmeççi başısı Ali Ağa tarafından yaptırıldığı tahmin edilen³⁹ cami olma ihtimali kuvvetlidir.

Yukarıda isimleri ve gelirleri belirtilmeye çalışılan mescidlerin haricinde, vakıfları belirtilmeyen buldukları mahallelere isimlerini veren 1526 yılında 9 (Hamza Naib Mescidi, Kara Hasan Mescidi, Pınar Çelebi Mescidi, Tüleklü Mescidi, Muhammed Bey Mescidi, Tanrıverdi Hacı Mescidi, Musa v. Süleyman Mescidi, Kara Divan Mescidi, Çakmaklar Mescidi), 1563 yılında ise 5 (Tanrıverdi Hacı Mescidi, Kara Hasan Mescidi, Pınar Çelebi Mescidi, Ali Fakih Mescidi ve Hamza Naib Mescidi) mahalle mescidi bulunmaktadır. Her iki tarihte de yer alan mescid sayısı 5'tir. 1526 yılı tahririnde bulunan Tüleklü, Muhammed Bey, Musa v. Süleyman, Kara Divan ve Çakmaklar Mescidlerinin 1563 yılında kaydedilmediği görülmektedir.

³³ BA TD 402, s.924; BA TD 998, s.466.

³⁴ R.Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

³⁵ VA. D. 1966, s.151.

³⁶ R.Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.76.

³⁷ R.Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.40.

³⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname IX-X*, s.46.

³⁹ R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.82.

Tablo I: Maraş'taki cami, mescid ve gelir kaynakları (1526-1563)

Cami-Mescid Adı	Gelir Türü	Yıllara Göre Senelik Hâsılı	
		1526	1563
Ulucami	K. Pınarbaşı, Maraş'da Dükkan, Uzunoluk hamamı, Arazi, M. Armud alanı, Bezaziye, Kalecik Depesi, Erüklüce ve Enar Ağaç, Bağ ve Çiftlik	14071	22204
Şems Hatun	Hatun hamamı, dükkanlar, arazi ve bahçe	-	11970 ⁴⁰
Şâdi Bey	Dükkan, asiyab, arazi, bahçe ve eşcar	-	6247 ⁴¹
Murad Bey	Arazi ve bağ	-	612
Mihriban	M. Mihriban'ın hububat geliri	-	1000 ⁴²
Harabe-i Haruniye	M. Örtlak	896	-
Gümüşin	K. Gümüşin ¼ hissesi	195	-
Alaüddeve Bey	Dükkanlar	-	750 ⁴³
Ali Ağa b. Abdullah	Bağ	-	500 ⁴⁴
Ali v. Hazinedar	-	-	-
TOPLAM		15162	43283

K. Karye, M. Mezraa, b. Bin, v. Veledi

B- Medrese Ve Buk'alar

Genel olarak İslam ve Osmanlı memleketlerindeki tahsil müesseselerinin adı olarak tarif edilen⁴⁵ medrese, Osmanlı Türk toplumunda siyasi idari sistemin dayattığı mecburi bir kültür değişmesinin vasıtası değil toplumun çeşitli katmanları tarafından kabul gören değerlerin güdümlendiği bir telif ve tedris kurumu halinde devlet desteğinde ve gönüllü yardımlaşma müessesesi olan vakıf medeniyeti çerçevesinde gelişen bir sosyal servistir⁴⁶.

İslam ülkelerinde zâviye, türbe ve özellikle eğitim amacıyla kullanılan müesseselere buk'a denilmekte ve buk'alar genellikle medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu ifade etmektedir⁴⁷. Anadolu'da bu tür kurumlara daha çok Antep, Maraş, Suriye, Filistin ve Mısır taraflarında rastlanmaktadır.

⁴⁰ Şems Hatun medresesi ile ortak.

⁴¹ Şâdi Bey buk'ası ile ortak.

⁴² Mihriban Zâviyesi ile ortak.

⁴³ Kadı medresesi ile ortak.

⁴⁴ Ali Ağa buk'ası ile ortak.

⁴⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, C.II, s.436; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s.214.

⁴⁶ Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*, İstanbul 1997, s.338; Osmanlı eğitim ve medrese sistemi ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.1 vd.; Cahit Baltacı, *XV.XVI. Asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s.1 vd.

⁴⁷ Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA*, İstanbul 1992, C.VI, s.386-387.

İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazâsı'nda 5 medrese, 4'de buk'a bulunmaktadır. Bu eğitim kurumlarının hepsinin de şehir merkezinde bulunduğu görülmektedir.

1- Bağdadiye Medresesi

Medrese, Kuytul mahallesinde (bugünkü Kurtuluş mahallesi civarı) Alaüddevle Bey tarafından yaptırılmıştır⁴⁸. Medresenin bulunduğu yer tam olarak Ulucami'nin kuzeyine düşmektedir⁴⁹. 1526 yılı tahrir defterlerinde medresenin kaydı bulunmazken 1563'te 10114 akçe vakfı bulunmaktadır (Tablo II).

Medresenin adını nereden veya kimden aldığı hususunda kaynaklar da açıklayıcı bilgi bulunmamakla birlikte Refet Yinanç hoca bu ismin bölgede konar-göçer hayatı yaşayan Dulkadirli Ulus'una bağlı Bağdatlı cemaatinden almış olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir⁵⁰.

2- Taş Medrese

Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan külliyeinin içerisinde yer alan medresenin yapımı vakfiyede şöyle belirtilmektedir. "*Başdan medreseyi mescid ile birlikte (Taş) da bina eyledim bunları en temiz malımdan Allah'ın rızasını dileyerek kurdum*"⁵¹. Bazı araştırmacılar Taş medresenin Bağdadiye medresesi ile aynı olduğunu söyleyerek yanılmışlardır⁵².

Maraş'ta bulunan medreselerin en meşhuru olan Taş medrese, dört kargir odadan meydana gelmekte, odalardan birinde müderris, diğerlerinde ise talebeler oturmakta⁵³, plan bakımından ise Anadolu'da yaygın olan açık avlulu medreseler grubuna girmektedir⁵⁴. Bir diğer adının da Râd olduğu bilinen⁵⁵ ve 20. yüzyılın başına kadar eğitim faaliyetini sürdüren medrese⁵⁶ günümüze kadar ulaşabilen tek Dulkadirli medresesi olup, bugün Ulucami'nin hemen kuzey batı yanında yer almakta ve halen mescid olarak hizmetini sürdürmektedir.

1526 yılı tahririnde medreseye Maraş Kazâsı genelinde çeşitli köy, mezra, asiyab ve bağ gelirlerinden toplam 20913 akçe gelir vakfedilirken, 1563'te ise cami önü buk'ası olarak belirtilen eğitim kurumunun yer itibariyle Taş medrese olabileceği göz önüne alınarak buraya vakfedilen dükkanlardan 1600 akçe ve bunun haricinde 32967.5 akçe hasıllı olan arz, asiyâb, bedesten, köy, mezra ve arasta gelirleri ile birlikte toplam 34567.5 akçe gelir medreseye vakfedilmiştir (Tablo II).

⁴⁸ VA. D. 1966, s.151,

⁴⁹ N. Velikahyaoglu, "Alaüddevle Vakfiyesi", s.28; R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.83.

⁵⁰ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.128.

⁵¹ VA. D. 1966, s.151.

⁵² C. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s.560-56; H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s.44.

⁵³ B. Atalay, *Maraş*, s.154.

⁵⁴ H. Gündoğdu, *Dulkadirli Mimarisi*, s.45.

⁵⁵ R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.96.

⁵⁶ A. Doğan, *XIX. Yüzyılda Maraş*, s.229.

3- Bektutiye (Kadı) Medresesi

Dulkadirli beylerinden Nasreddin Mehmed Bey tarafından yaptırılan⁵⁷ medreseye bölgede konar-göçer hayatı yaşayan Bektutlu cemaati hizmetkârân olduğu için⁵⁸ Bektutiye medresesi de denilmektedir. Alaüddevle Bey Bektutlu mahallesinde bulunan bu medreseyi tamir ettirmiş ve atası Nasreddin Mehmed Bey döneminden medreseye vakfedilen gelirleri yenilemiştir⁵⁹. 20. Yüzyılın başlarına kadar eğitim faaliyetlerinde kullanılabilen medresenin⁶⁰, bugün mevki olarak şehrin Fevzi Paşa mahallesi civarında olması gereken binasının varlığı ile ilgili herhangi bir kalıntı dahi bulunmamaktadır.

1526 yılında 18066 akçe gelir vakfedilen medreseye⁶¹, 1563'te 100 akçe arazi ve bedesten yanındaki 5 dükkanın 750 akçelik geliri Alaüddevle mescidi ile birlikte vakfedilmiştir⁶²(Tablo II).

4- Nebeviyye (İmâret) Medresesi

Nebeviyye veya diğer adıyla İmâret medresesini de Alaüddevle Bey yaptırmıştır⁶³. Medrese, Kuytul mahallesinde⁶⁴ (bugünkü Kurtuluş mahallesi civarı) bulunmaktadır. Alaüddevle Bey'e ait vakfiyelerde Dulkadirli Beyliği döneminde medreseye vakfedilen gelirlerden uzun uzun bahsedilmektedir. 1526 yılında medreseye ait vakıflarla ilgili kayıt buk'a-i Nebeviyye şeklinde olup, buraya 3943 akçe vakfedilmiş, 1563'te ise kazâ genelinde bulunan arazi, asiyâb, mezra ve köy gelirlerinden 11703 akçe vakfedilmiştir (Tablo II).

5- Şems Hatun (Hatuniye) Medresesi

Medreseyi Alaüddevle Bey, eşi Şems Hatun adına yaptırmıştır⁶⁵. 1526 yılı tahrir defterinde buk'a olarak kaydedilen kuruma hamam, dükkan ve arazi gelirlerinden oluşan 7250 akçelik gelir vakfedilmişken, 1563'te ise medrese olarak kaydedilmiş ve kazâ genelindeki çeşitli vergi kalemlerinden toplam 11970 akçe gelir vakfedilmiştir (Tablo II).

Alt ve üst olmak üzere sekiz oda ve bir dershaneye sahip olan medrese 20. yüzyılın başlarına kadar eğitim faaliyetlerinde kullanılmıştır⁶⁶.

6- Şâdi Bey Buk'ası

Alaüddevle Bey'in komutanlarından Şâdi Bey, yaptırdığı camiye ilaveten şehirdeki eğitim hizmetlerine katkıda bulunmak amacıyla bir de buk'a yaptırmış-

⁵⁷ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.128.

⁵⁸ BA TD 998, s.467.

⁵⁹ VA. D. 1966, s.151.

⁶⁰ A. Doğan, *XIX. Yüzyılda Maraş*, s.229.

⁶¹ BA TD 998, s.467.

⁶² R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

⁶³ VA. D. 1966, s.15; N. Velikahyaoğlu, "Alaüddevle Vakfiyesi", s.28.

⁶⁴ VA. D. 1966, s.151.

⁶⁵ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.129; R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.101.

⁶⁶ B. Atalay, *Maraş*, s.154; A. Doğan, *XIX. Yüzyılda Maraş*, s.229.

tır. 1526 yılı tahrir defterinde hakkında bilgi bulunmayan buk'a'ya 1563'te Maraş Kazâsı genelinde muhtelif yerlerde bulunan dükkan, asiyâb, bahçe, eşcar, arazi ve köy gelirlerinden oluşan ve hasılı 6247 akçe tutan gelir cami ile birlikte buk'a'ya vakfedilmiştir (Tablo II).

Tablo II: Maraş'taki medrese, buk'a ve gelir kaynakları (1526-1563)

Medrese, Buk'a Adı	Gelir Türü	Yıllara Göre Senelik Hâsılı	
		1526	1563
Bağdadiye	Dükkanlar, K. Tirkeşlünün ½ cizyesi ve M. Hasan Depesinin ½ hissesi	-	9363
Taş Medrese	K. Venk, M. Çınarcık, Ayrıltı, Adaca, Sultan Bağı, Kulca ve Küredi Altı, Nehri Armağan Burnu, Bedesten, Arasta, Bağ, Arazi, asiyab ve dükkanlar	20913	34567.5
Bektutiye (Kadı)	Nehri Çağırğan, K. Ardılın 1/3 hissesi, Bektutlu cemaati ve dükkanlar	18066	85067
Nebeviyye (İmâret)	K. Kara Ağa, Asiyab, arazi ve M. Kösece köy, Taşlu Seki, Kara sevmes	3943	11703
Şems Hatun	Hatun hamamı, dükkanlar, arazi ve bahçe	7250	1197068
Şâdi Bey	Dükkan, asiyab, arazi, bahçe ve eşcar	-	624769
Musa b. Süleyman	Arazi, bostan ve meyve	-	1100
Ali Ağa b. Abdullah	Bağ, asiyab	-	53070
Ali v. Hazinedar	Asiyab, arazi	-	432
TOPLAM		50172	76762

K. Karye, M. Mezraa, b. bin

7- Musa b. Süleyman Buk'ası

Adından da anlaşılacağı gibi Musa b. Süleyman tarafından yaptırılma ihtimali kuvvetli olan buk'a şehirde olup⁷¹ fakat şehrin neresinde olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1563 yılı tahrir defterinde kaydına rastlanan buk'a'ya hasılı 1100 akçe tutan arazi ve bostan gelirleri vakfedilmiştir (Tablo II).

8- Ali Ağa b. Abdullah Buk'ası

Ali Ağa b. Abdullah tarafından yaptırılan buk'a'ya aynı adla anılan mescidle birlikte 500 akçe ve sadece buk'a için 30 akçe olmak üzere toplam 530 akçe gelir vakfedilmiştir (Tablo II). Şehirde olduğu bilinen buk'anın hangi mahallede olduğu belli değildir.

⁶⁷ 750 akçesi Alaüddeve Bey mescidi ile ortak.

⁶⁸ Şems Hatun camisi ile ortak.

⁶⁹ Şâdi Bey camisi ile ortak.

⁷⁰ Gelirin 500 akçesi Ali Ağa mescidi ile ortak.

⁷¹ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.40.

9- Ali Ağa b. Hazinedar Buk'ası

1526 tahririnde kaydı bulunmayan buk'a'yı Ali b. Hazinedar yaptırmış olmalıdır. 1563'te 432 akçe asiyâb ve arazi geliri vakfedilen buk'anın (Tablo II) Resul-ayn nâm-ı diğer Pınarbaşı köyünde olduğu tahrir defterindeki bilgilerden anlaşılmaktadır⁷².

C-İmâretler

İmâret, cami, mescid, medrese, tabhâne, dârülit'âm, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne ve türbe gibi yapıların tamamı için kullanıldığı gibi, medrese talebelerine, fakirlere, gariplere, yolculara ve her isteyene bedava yemek dağıtılmak üzere yapılan hayır kurumlarına verilen isimdir⁷³. İmâretlerden yemek yiyenler öncelikle misafirler, külliyedeki görevliler ve öğrencilerdir. Bunların haricinde müderrisler, dânişmendler, bevvâblar, imamlar, müezzinler, nöbetçi yeniçeriler, darüşşifâda görevli hekimler, hastalar vb. insanlar bu tür hayır kurumlarından faydalanabilmektedirler⁷⁴.

Sosyal açıdan toplumun daha sağlıklı yetişmesine, kültürel yönden gelişmesine ve fertler arasında ahenkli bir düzenin sağlanmasına hizmet eden imâretler⁷⁵ Osmanlı şehirlerinin birçoğunda bulunmakta ve halka hizmet etmektedir.

1- Nebeviyye İmâreti

Alaüddevle Bey'in yaptırdığı imâretin Ulucami'nin kuzeyinde, bugün abdestlik olarak kullanılan yerde bulunduğu tahmin edilmektedir⁷⁶. Besim Atalay 1916 yılında imâretle ilgili gördüklerini aktarırken, imâretin harap olduğunu, sadece dış kapısının kemerinin kaldığını, ehil olmayan insanlar tarafından tamir edildiği için kitabelerin gelişi güzel konduğunu, bir kısmının kırıldığını ve kitabelerden birinde H.917/M.1511 tarihinin bulunduğunu belirtmektedir⁷⁷. İmâretin isminin nebeviyye olmasının sebebi Alaüddevle Bey vakfiyesinde, imâretin sevabının Peygamberimizin münevver ruhuna, nesline, ashabına ve onların zürriyetlerine bağışlanmış olması olarak açıklanmaktadır⁷⁸.

İmârete kazâ genelindeki çeşitli gelir kalemlerinden vakıf olarak 1526 yılında 5800 akçe, 1563'te ise 10945 akçe gelir vakfedilmiştir (Tablo III).

⁷² R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.42.

⁷³ Z. Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmâret", *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, Ankara 1999, C.5, s.44-48; Zeynep Tarım Ertuğ, "İmâret", *DİA*, İstanbul 2000, C.22, s.219-220; M. Sertoğlu, *Lügat*, s.161.

⁷⁴ Z. T. Ertuğ, "İmâret", *DİA XXII*, s.220.

⁷⁵ Z. Kazıcı, "Osmanlı Devletinde İmâret", s.44-48.

⁷⁶ N. Kahyaoglu, "Alaüddevle Vakfiyesi", s.28; R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.104.

⁷⁷ B. Atalay, *Maraş*, s.54.

⁷⁸ R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.104.

Tablo III: Maraş'taki İmâret ve gelir kaynakları (1526-1563)

İmâret Adı	Gelir Türü	Yıllara ve Senelik Hâsılı	
		1526	1563
Nebeviyye İmâreti	K. Hopur ve Kara Ağaç, Mahsul-i hopur, bağ, zemin, arazi ve dükkanlar	5800	10945
TOPLAM		5800	10945

D- Zâviyeler

Şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş olup içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yabancıların, yolcuların bedava misafir edildikleri sosyal kurumlara zâviye denilmektedir⁷⁹. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleştirilip-İslamlaştırılmasında zâviyeler ve zâviyelerde yaşayanların çok büyük katkıları olmuştur. Zâviyelerin, ıssız ve tenha yerlerin şenlendirilip, mamur hale getirilip insanların buralara iskân edilmesi, buradaki şeyhler sayesinde halkın birliğinin sağlanması gibi çok önemli fonksiyonları bulunmaktadır⁸⁰.

Maraş Kazâsı'nın hem şehir merkezinde hem de kırsal alanlarında birçok zâviyesinin bulunduğu görülmektedir.

1- İsa Baba Zâviyesi

Şehir içerisinde bulunan zâviyenin ismini kimden aldığı hakkında malumat olmamakla birlikte, zâviye şeyhinin veya yörede yaşamış olan değerli bir alimin isminin olması muhtemeldir.

1526 yılı tahrir kayıtlarında rastlanmayan zâviye'ye 1563'te 1478 akçelik gelir vakfedilmiştir⁸¹ (Tablo IV). Bugün şehirde zâviye binasının yeri ile ilgili herhangi bir iz bulunmamaktadır.

2- Seyyid Mazlum Zâviyesi

Zâviye Ulucami'nin güney tarafında yer almaktadır⁸². Yapılış tarihi ve ismini kimden aldığı belli değildir. 1501 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesinde ismi zikredilen ve vakıfları belirtilen zâviyenin 1526 tahririnde ismine rastlanmamaktadır. 1563'te ise zâviye'ye kazâ dahilindeki çeşitli gelir kalemlerinden 2250 akçe vakfedilmiştir⁸³ (Tablo IV).

⁷⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S.XII, Ankara 1978, s.247-269.

⁸⁰ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Ö.L.Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, S.II, Ankara 1942, s. 279-362; A.Y. Ocak, "Zâviyeler", s.247-269.

⁸¹ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

⁸² R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.131; R. Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.111.

⁸³ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39,104.

3- Bum Dede Zâviyesi

Maraş bedesteninin doğusunda bulunan zâviyede Alaüddevle Bey her gün iki defa yemek pişirilip çevresinde bulunan fakirlere dağıtılmasını şart kılmıştır⁸⁴. Bugün zâviyenin binası ile ilgili bir iz bulunmamaktadır. 1526 yılı tahririnde kaydı olmayan zâviye'ye 1563'te 630 akçe gelir vakfedilmiştir⁸⁵ (Tablo IV).

4- Omuzu Güçlü Zâviyesi

Şehir merkezinde bulunan zâviye'ye 1563 yılında 820 akçe gelir vakfedilmiştir⁸⁶ (Tablo IV). 1526 yılı tahrir defterinde bura ile ilgili kayıt bulunmamaktadır.

5- Çomak Baba Zâviyesi

Yeri tam olarak belli olmayan ama şehir gelirleri ve vakıfları arasında kaydedilen zâviyenin şehirde olması ihtimali kuvvetlidir. 1563 yılında zâviye'ye 560 akçe gelir vakfedilmiştir⁸⁷ (Tablo IV).

6- Yeni Çınar Zâviyesi

Şehir merkezinde olan zâviyenin yeri belli değildir. Zâviye'ye 1563 yılında 1504 akçe gelir vakfedilmiştir⁸⁸ (Tablo IV).

7- Ümmet Dede Zâviyesi

1526 yılı tahrir defterine göre Maraş Nâhiyesi'ne bağlı Kızıl Viran mezraasında olan zâviyenin sakinleri, hizmetkârları Ümmet Dedelü olarak bilinmektedir⁸⁹. Ümmet Dedelüler buranın haricinde aynı nâhiye'ye bağlı Begmiş⁹⁰ ve Til Beşar⁹¹ mezraalarının da ziraatini yapmaktadırlar. Buldukları mezraa ve ziraat ettikleri mezraaların toplam geliri 10599 akçedir. Bunların haricinde Pazarcık Nâhiyesi'nde bağlı Bağdın-ı Kebir⁹² köyünde bulunan kervansarayın 250 akçelik geliri de Ümmet Dede zâviyesine vakfedilmiştir. 1526 yılında zâviye'nin toplam geliri 10849 akçe iken, 1563'te bu rakamın 2580 akçeye düştüğü görülmektedir⁹³ (Tablo IV).

8- Osman Dede Zâviyesi

Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Dil Öyük (Dibek Öyük) köyünde bulunan zâviye'ye Osman Dedelü hizmet ettiği için bu isim verilmiştir⁹⁴. 1526'da 35

⁸⁴ VA. D. 1966, s.152.

⁸⁵ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

⁸⁶ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

⁸⁷ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39.

⁸⁸ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.39,124.

⁸⁹ BA TD 402, s.814.

⁹⁰ BA TD 402, s.832.

⁹¹ BA TD 402, s.833.

⁹² BA TD 402, s.879, TD 998, s.467

⁹³ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.169-170.

⁹⁴ BA TD 402, s.887; R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.218-219.

hane, 3 mücerred bulunan zâviyede, 1563'te ise 25 nefer bulunmaktadır. Bu durum zâviyenin nüfusunun yarıya düştüğünü göstermektedir. Nüfus düşüşüne sebep olarak zâviyede nüfusun fazla olmasından dolayı zâviyedarların bir kısmının görevleri gereği başka yerlere gidebileceği gösterilebilir mi?

1526 yılında Osman Dedelü cemaatı Dil Öyük köyüne ilaveten Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Kara İbrahim ve Kara Sokı mezraalarının da ziraatini yapmaktadırlar⁹⁵. Bu tarihte zâviyenin geliri 2933 akçe iken, 1563'te buraya vakfedilen gelirin 11122 akçeye çıktığı görülmektedir (Tablo IV). Zâviyenin yeri ve bulunduğu köy bugün bilinmemektedir.

9- Kara Dede Zâviyesi

1526 yılında Kara Hayıt Nâhiyesi'ne bağlı Kayapa köyünde⁹⁶ bulunan zâviyenin yeri 1563 tahririnde aynı nâhiyenin İncirli köyünde⁹⁷ gözükmektedir. Bulunduğu köyün gelirinin zâviye'ye vakfedildiğine dair tahrir defterlerinde herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte zâviye'ye her iki tarihte de 735 akçe gelir vakfedilmiştir (Tablo IV). Zâviyenin yeri bugün belli değildir.

10- Dede Baba Zâviyesi

1526 yılında 36 hane 3 mücerrede sahip Kabaklar cemaatinin hizmet ettiği zâviyenin nerede olduğu belli değildir. Bu tarihte zâviye'ye 1345 akçe gelir vakfedilmiştir⁹⁸ (Tablo IV).

11- Göynük Köyü Zâviyesi

Zâviye'yi Dulkadirli beylerinden Şehsuvar oğlu Ali Bey yaptırmıştır. Zâviyenin sakinleri Şeyh Çoban evladından olup 1526 yılında nüfus 13 nefer iken 1563'te 7 nefere düşmüştür⁹⁹. 1526 yılında zâviyenin geliri ile ilgili kayıt bulunmaz iken, 1563'te 970 akçe gelir vakfedilmiştir¹⁰⁰ (Tablo IV). Bugün Göynük köyünde zâviyenin yeri ile ilgili herhangi bir iz bulunmamaktadır.

12- Ayrılgan Hacı Dede Zâviyesi

Maraş Nâhiyesi'ne bağlı Kalandur köyünde bulunan zâviyenin Şeyhi Mevlana Murad olup, zâviyede 4 nefer ve 1 mücerred bulunmaktadır¹⁰¹. Zâviye'ye 1526 yılında 400 akçe gelir vakfedilmişken, 1563'te ise 1942 akçe vakfedilmiştir¹⁰² (Tablo IV). Bugün zâviyenin bulunduğu köy ve yeri belli değildir.

13- Mihriban Zâviyesi

Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Mihriban mezraasında bulunan zâviyenin şeyhi, hatibi ve imamı Hacı Haydar v. Ali Fakih olup, mezraada bir cami ve

⁹⁵ BA TD 402, s.890.

⁹⁶ BA TD 402, s.855; BA TD 998, s.467.

⁹⁷ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.195.

⁹⁸ BA TD 998, s.467.

⁹⁹ BA TD 402, s.908; R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.243.

¹⁰⁰ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.243.

¹⁰¹ BA TD 402, s.814; BA TD 998, s.467.

¹⁰² BA TD 402, s.814; BA TD 998, s.467; R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.166.

eğitim için buk'anın da bulunduğu görölmektedir¹⁰³. Zâviyede şeyhle birlikte 11 nefer bulunmakta, bunlardan 1'inin müderris, 2'sinin muhassıl ve 1'inin hatib olduğu anlaşılmaktadır. Zâviyenin geliri 1563 yılında 1000 akçedir (Tablo IV). Bölgede yapılan saha çalışmasında bugün bu isimde hiçbir yerin olmadığı görölmüştür.

14- Tut Alanı Zâviyesi

Güercinlik Nâhiyesi'ne bağlı Tut Alanı köyünde bulunan zâviyenin geliri 1526 yılında 1425 akçedir¹⁰⁴ (Tablo IV).

15- Kurd Bey Zâviyesi

Andırın Nâhiyesi'ne bağlı Kurd Bey mezraasında kurulan zâviyenin şeyhliğine Turan Abdal tayin olunmuş, vakfedilen gelirden buradan gelip geçen fukaraya harcanması istenmiştir. 1526 yılında zâviye'ye 700 akçe gelir vakfedilmiştir¹⁰⁵ (Tablo IV).

Tablo IV: Maraş'taki Zâviyeler ve gelir kaynakları (1526-1563)

Zâviye Adı	Gelir Türü	Yıllara Göre Senelik Hâsılı	
		1526	1563
İsa Baba	Arazi, bağ ve eşcar	-	1478
Seyyid Mazlum	Mahsul-i hopur ve kervansaray	-	2250
Bum Dede	Dükkan ve arazi	-	630
Omuzu Güçlü	Dükkan ve hanehâ	-	820
Çomak Baba	Bahçe, arazi ve asiyab	-	560
Yeni Çınar	Bağ, arazi ve asiyab	-	1504
Ümmet Dede	M. Kızıl Viran, Beğmiş ve Tîl Beşar, K. Bağdın-ı Kebir kervansarayı, K. Tîl Beşar'ın 1/3 hububatı, K. Ayn Bellud'un gallesi	10849	2580
Osman Dede	K. Dibek Öyük, Nehri Dibek Öyük, M. Kara Sokı ve Kara İbrahim	2933	11122
Kara Dede	Arazi	735	735
Dede Baba	C. Kabaklar	1345	-
Göynük Köyü	Arazi, bağ ve asiyab	-	970
Ayrılgan Hacı Dede	K. Hacı Bükü'nün hububat ve asiyabı	400	1942
Mihriban Mezraası	M. Mihriban'ın hububat geliri	-	1000
Tut Alanı	K. Tut Alanı	1425	-
Kurd Bey	M. Kurd Bey	700	-
TOPLAM		18387	25591

K. Karye, M. Mezraa., C.cemaat.

¹⁰³ R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.199.

¹⁰⁴ BA TD 402, s.896; BA TD 998, s.432.

¹⁰⁵ BA TD 402, s.983.

¹⁰⁶ Mezraadaki cami ile ortak.

Yukarıda gösterilmeye çalışılan vakıf eserlerinin haricinde 1526 yılında İlkadın, Meydan, Kamalak ve Sofu Alan mezraalarının 972 akçelik geliri¹⁰⁷ ve 1563'te ise İlkadın, Meydan, Kamalak mezraalarının 929 akçelik geliri¹⁰⁸ Süleyman b. Dulkadir Beyin ruhuna Kuran okunması için Mevlana Ahmed b. Begdiz nâm Azize ve sulbü evladına ve evlad evladına tayin edilmek kaydıyla Alaüddevle Bey tarafından vakfedilmiştir.

SONUÇ

Maraş Kazâsı Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra bölgede yapılan tahrirler neticesinde, tahrir defterlerinden kazâ genelinde bulunan vakıfları ve bu vakıfların gelirlerinin nerelere aktarıldığını öğrenmekteyiz. Gerek Maraş'a ait tahrir defterlerinden, gerekse vakfiyelerden Maraş Kazâsı'nda bulunan vakıfların büyük bir çoğunun Osmanlı öncesi Dulkadirli Beyliği zamanından kalma oldukları görülür. Bunların kurucularının ise genellikle Alaüddevle Bey, eşi Şems Hatun, Süleyman bin Nasreddin Mehmet Bey ve Şehsuvaroğlu Ali Bey olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra incelenen dönem içerisinde Osmanlı idarecilerinin herhangi bir vakıf yaptıkları kaydına rastlanmamış, ama önceden olan vakıfların gelirlerini artırmışlardır. Dulkadirli döneminde yapılan vakıflar genellikle dînî (cami-mescit), eğitim (medrese-buk'a) ve sosyal (imâret, zaviye) vakıflardır. Yani vakıfların hizmet alanlarının bu belirlenler olduğu görülür.

Yukarıda tablolarda gösterildiği gibi vakıflara aktarılan gelirler genellikle köy, mezraa, cemaat, dükkan, hamam, asiyab, arsa, bağ, bahçe, bostan bedesten, arasta ve kervansaraylardan elde edilen gelirlerdir. Maraş Kazâsı vakıf eserlerine 1526 yılında toplam 89521 akçe aktarılırken, 1563'de bu rakam % 75'lik bir artışla 156581 akçeye çıkmıştır. Her iki tarihte de vakıflardan sağlanan gelirlerin büyük bir kısmı eğitim kurumlarına yani medrese ve buk'alara ayrılmıştır. Bu da bize gerek Dulkadirli Beyliği idarecilerinin, gerekse Osmanlı Devleti idarecilerinin halkın eğitilmesine büyük önem verdiğini göstermektedir. 1526 yılında medrese ve buk'alara tahsis edilen gelir, toplam gelirin % 56'sı (50172 akçe) iken, 1563'te bu oran toplam gelirin % 49'una (76762 akçe) tekabül etmektedir. Eğitim kurumlarından sonra vakıf gelirlerinin 1526'da % 20'si (18387 akçe), 1563'te ise %16'sı (25591 akçe) zaviyelere aktarılmıştır. Cami ve mescitlerin toplam vakıf gelirleri içerisindeki payı 1526 yılında % 17 (15162 akçe), 1563'de ise % 27.6 (43283 akçe) iken, imarete ayrılan oran 1526'da % 6.4 (5800 akçe), 1563'de % 6.9 (10945 akçe) olmuştur.

16. yüzyıl Maraş şehrinin gelişmesinde, kurulan vakıfların etkisinin büyük olduğu açıktır. Şehir ve çevresinde yaşayan halkın sosyal ihtiyaçlarının sağlanması ve bunun neticesi oluşan sosyal gelişim, şehirde kurulan cami, medrese, imaret ve zaviye gibi müesseseler sayesinde olmaktadır. Diğer taraftan büyük bir

¹⁰⁷ BA TD 998, s.467.

¹⁰⁸ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.302.

kesimi vakıf olan çarşı, bedesten ve bunlar içerisindeki dükkanlar vesilesiyle şehrin ticari ve iktisadi hayatı daima canlı kalmış bu da ekonomik gelişmeyi sağlamıştır. Diğer taraftan şehirde kurulan medreseler bölge insanının eğitim seviyesini yükseltirken, imâret sayesinde medrese talebelerinin, şehre bir iş için gelenlerin ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması ile sosyal sınıflar arasındaki gelir farklılıklarından dolayı oluşabilecek sıkıntılar bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmıştır. Şehrin değişik mahalle ve semtlerinde kurulan 4 cami, 2 mescit ve 6 zaviye etrafında oluşan ve zamanla gelişen mahalleler şehrin büyü-yüp gelişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır.

Bütün bu anlatılanlardan sonra Anadolu'nun bir çok şehrinde olduğu gibi, Maraş Şehrini de sosyal ve ekonomik yönden gelişip büyümesinde, şehir ve çevresinde kurulan vakıf eserlerinin ve bunlara aktarılan vakıfların büyük payı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri (TD) Nr. 402, 998
- 2- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VA) Nr. 1966 (tercüme nr. 2142).
- 3- ARİFİ PAŞA, "Elbistan ve Maraş da Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM*, No.30-31-32-33-34-35, İstanbul 1331.
- 4- BARKAN, Ö. Lütfi,-AYVERDİ, E. Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970.
- 5- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, C.3-9-10, İstanbul 1314.
- 6- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996.
- 7- AKGÜNDÜZ, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi Amaç-Yapı-İşleyiş*, İstanbul 1997.
- 8- ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1339.
- 9- BALTACI, Cahit, *XV. XVI. Asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- 10- BARKAN, Ö. Lütfi, "Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, S.II, Ankara 1942, s.279- 362.
- 11- BAYBURTLUOĞLU, M. Zafer, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", *Vakıflar Dergisi*, S.X, Ankara 1973, s.234-250.
- 12- BAYKARA, Tuncer, "Ulucami" *Bellekten* LX/227, Ankara 1996, s. 33- 57.
- 13- BOZKURT, Nebi-ÖNKAL, Ahmet, "Cami", *DİA*, C.7, İstanbul 1993.
- 14- DOĞAN, Ayhan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- 15- ERTUĞ, Zeynep Tarım, "İmaret", *DİA*, C.22, İstanbul 2000.

- 16- GÖYÜNÇ, Nejat, "Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı (16. Yüzyıl İçinde)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XI, İstanbul 1991, s. 123- 128.
- 17- GÜNDOĞDU, Hamza, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986.
- 18- İPŞİRLİ, Mehmet, "Buk'a", *DİA*, C.6, İstanbul 1992.
- 19- KARADENİZ, Hasan Basri, *Sultanîye (Karapınar)'nin Kuruluşu, İlk Sakinleri ve Vakıfları (1560-1585)*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Kahramanmaraş 1998.
- 20- KAZICI, Ziya, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1996.
- 21- _____, "Osmanlı Devletinde İmarat", *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C.5, Ankara 1999, s. 44- 48.
- 22- KÖPRÜLÜ, Fuad, M, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, S.II, Ankara 1942, s. 1-35.
- 23- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997.
- 24- OCAK, A. Yaşar, "Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi*, S.XII, Ankara 1978, s.247- 269.
- 25- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul 1993.
- 26- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986.
- 27- TEKİN, Rahmi, *Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1996.
- 28- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- 29- ÜLKEN, H. Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şchirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 1971, s. 13- 37.
- 30- VELİKÂHYAOĞLU, Nazif, "906/1501 Tarihli Süleyman Bey Oğlu Alâüddevle Vakfiyesi", *Sütçü İmam Dergisi*, S.6, Ankara 1993, s. 27-31.
- 31- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları*, S. III, İstanbul 1982, s.143- 164.
- 32- _____, "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S.XX, Ankara 1988, s. 403- 408.
- 33- _____, "Vakıf", *İA*, C.13, Ankara, 1993.
- 34- YİNANÇ, Refet, - ELİBÜYÜK, Mesut, *Maraş Tahrir Defteri I (1563)*, Ankara 1988.
- 35- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.